

PIETRO E LA PIETRA DELLA FEDE

DI
FOZIO NIKITOPoulos

PIETRO E LA PIETRA DELLA FEDE

UN RIFERIMENTO INTERPRETATIVO NEGLI ATTI DEL
NICENO II SU MT. 16, 18*

DI
FOZIO NIKITOPoulos

PIETRO E LA PIETRA DELLA FEDE
UN RIFERIMENTO INTERPRETATIVO NEGLI ATTI
DEL NICENO II SU MT. 16, 18*

Nella sua relazione sul «*Ruolo di Pietro e sua importanza nella Chiesa del Nuovo Testamento: Attuale problematica esegetica*»¹, il Prof. Giovanni Karavidopoulos ha parlato dell' interpretazione contestata delle parole di Gesù in Matteo 16, 18: «*super hanc petram aedificabo ecclesiam mean*», mente alla persona dell' Apostolo Pietro, attribuendo loro un peso di particolare valore a sostegno del primato *jure divino* del Vescovo di Roma in quanto successore di Pietro².

A questo punto mi si permetta come è noto, aggiungere una testimonianza rilevata dagli Atti del Concilio Ecumenico Niceno II, la quale rafforza la posizione degli ortodossi, che propongono, (nell' ambito della sincera ricerca della verità che tutti dobbiamo perseguire e al servizio della quale mira anche questo Colloquio), una diversa esegesi su tale passo³.

Nella IV sessione di questo Concilio, tra gli argomenti presentati per sostenere l' ipotesi delle sacre iconi, fu letta anche una lettera del patriarca Germano I di Costantinopoli⁴ diretta al Vescovo di

*Intervento nel corso del IX Colloquio Cattolico-Ortodosso (Bari 27-29 Maggio 1990) sul tema: «Il Primato del Vescovo di Roma: una problematica ecumenica». Gli Atti del colloquio sono stati pubblicati nella Rivista di Theologia Ecumenico - Patristica *Nicolaus* (Bari) XIX (1992) 3 - 169; vi manca però il testo di questo intervento, pubblicato in seguito nel No XX (1993) 163-165 della stessa Rivista. Lo riportiamo qui, con l' aggiunta di qualche dato bibliografico nelle note originali, e con la traduzione in greco, a fianco.

1. Vedi negli Atti sopramenzionati, Jean Karavidopoulos, «Le rôle de Pierre et son importance dans l' Eglise du Nouveau Testament: problématique exégétique contemporaine», in *Nicolaus* XIX (1992) 13-29.

2. Vedi in proposito insegnamento del Concilio Vaticano I nella Costituzione Dogmatica «De Ecclesia Christi». Pastor Aeternus 18 VII. 1870, in H. Denzinger - A. Schönmetzer. *Enchiridion Symbolorum* ect., 34 ed. Herder, 1967, 3053 ss.

3. Vedi, per es., Cr. Androutsos, *Simbolica dal punto di vista Ortodosso* (in greco), Salonicco³ [1963], p. 91. e P. N. Trempelas, *Dogmatica della Chiesa Cattolica Ortodossa* (in greco), t. 2, Atene² 1979, pp. 394-395.

Ο ΑΠ. ΠΕΤΡΟΣ ΚΑΙ Η ΠΕΤΡΑ ΤΗΣ ΠΙΣΤΕΩΣ

Μιά έρμηνευτική αναφορά τῶν Πρακτικῶν
τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου στό Ματθ. ις' 18*

Στὴν εἰσήγησή του γιὰ τὸν «*Ρόλο τοῦ Πέτρου καὶ τὴν σπουδαιότητά του στὴν Ἐκκλησία τῆς Καινῆς Διαθήκης - Σύγχρονη ἐξηγητικὴ προβληματικὴ*»¹, ὁ Καθηγητὴς Ἰωάννης Καραβιδόπουλος μίλησε γιὰ τὴ στασιαζόμενη ἐρμηνεία τῶν λόγων τοῦ Ἰησοῦ στό Ματθ. ις' 18 «*καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν ἐκκλησίαν*», τοὺς ὁποίους ἡ ρωμαιοκαθολικὴ ἀντίληψη θέλει νὰ ἀναφέρονται εὐθέως στό πρόσωπο τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου, ἀπονέμοντάς τους ἓνα βάρος μὲ ἰδιαίτερη ἀξία, πρὸς ὑποστήριξη τοῦ πρωτείου «*θεῖω δικαίω*» τοῦ Ἐπισκόπου Ρώμης, ὡς διαδόχου τοῦ Πέτρου².

Πάνω στό θέμα αὐτὸ ἂς μοῦ ἐπιτραπεῖ (στὰ πλαίσια τῆς εἰλικρινοῦς ἀναζητήσεως τῆς ἀλήθειας, πού ὅλοι ὀφείλομε νὰ ἐπιδιώκομε καὶ στὴν διακονία τῆς ὁποίας ἀποβλέπει καὶ τὸ Συμπόσιο τοῦτο) νὰ προσθέσω μιὰ μαρτυρία ἀπὸ τὰ Πρακτικὰ τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, πού ἐνισχύει τὴ θέση τῶν Ὁρθοδόξων, οἱ ὁποῖοι προβάλλουν, ὅπως εἶναι γνωστό, μιὰ διαφορετικὴ ἐρμηνεία στό χωρίου τοῦτο³.

Στὴν Δ' Συνεδρία τῆς Συνόδου ἐκείνης, μεταξὺ τῶν ἐπιχειρημάτων τὰ ὁποῖα προβλήθηκαν γιὰ τὴν ὑποστήριξη τῆς ὑποθέσεως τῶν ἱερῶν

*Παρέμβαση στὸν Θ' Συμπόσιο Ρωμαιοκαθολικῶν καὶ Ὁρθοδόξων (Βαρί 27-29 Μαΐου 1990) μὲ θέμα: *Τὸ Πρωτεῖο τοῦ Ἐπισκόπου Ρώμης - Μιὰ Οἰκουμενικὴ Προβληματικὴ*. Τὰ Πρακτικὰ τοῦ Συμποσίου δημοσιεύτηκαν στὴν Ἐπιθεώρηση Οἰκουμενικο-Πατερικῆς Θεολογίας *Nicolaus* (Βαρί) XIX (1992) 3-169, ὅπου ὅμως δὲν συμπεριλήφθηκε τὸ πρωτότυπο ἰταλικὸ κείμενο τῆς παρέμβασης. Τοῦτο φιλοξενήθηκε ἐπόμενο τόμο, XX (1993) 163-165, τῆς αὐτῆς Ἐπιθεωρήσεως, ἀπ' ὅπου μεταφέρεται ἐδῶ παραπλεύρως, μὲ κάποιες παραπεμπτικὲς βιβλιογραφικὲς προσθήκες στὶς ἀρχικὲς ὑποσημειώσεις καὶ τὴν παρούσα μετάφρασή του.

1. Βλ. τὸ κείμενο τῆς, στὰ γαλλικά, ὅπου παραπέμπει ἢ παραπλεύρως ἀντίστοιχη ὑποσημείωση 1.

2. Βλ. σχετικὰ τὴ διδασκαλία τῆς Α' Βατικανῆς Συνόδου, στὴν Καταστατικὴ Δογματικὴ Διάταξη τῆς 18ης Ἰουλίου 1870, «*Περὶ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ*», Pastor Aeternus, εἰς H. Denzinger - A. Schönmetzer, *Enchiridion Symbolorum* κ.λπ., 34 ed. Herder, 1967, 3053 κ.έξ.

3. Βλ., π.χ., *Χρ. Ἀνδρούτσου, Συμβολικὴ ἐξ ἐπόψεως Ὁρθοδόξου*, Θεσσαλονικῆ³ [1963], σ. 91, καὶ Π. Ν. Τρεμπέλα, *Δογματικὴ τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, τ.Β', Ἀθήναι² 1979, σ. 394-395.

Claudiopoli Tommaso⁵.

Tutti i presenti udirono allora il riferimento del Patriarca al passo giovanneo, che esalta la fede come la vittoria che vince il mondo (*I Gv.* 5, 4) ed intesero l'interpretazione secondo cui questa fede è la pietra sulla quale Gesù edificò la sua Chiesa, che le forze degli inferi non possono abbattere.

Il testo suona così, nella sua versione latina: «*Dicat igitur nobiscum beatissimus evangelista Joannes: Haec est victoria quae vicit mundum, fides nostra: addatur autem a nobis et dicatur: Haec est petra, supra quam Christus aedificavit suam ecclesiam, portis inferi, id est aggressionibus contrariarum virtutum inconcussam et ineventibilem*»⁶.

Certo il patriarca non si occupa direttamente del detto di Gesù a Pietro secondo *Mt.* 16, 18; importante però, ai fini del nostro dibattito, è il fatto che egli riprende quelle stesse parole di Gesù, riferendole appunto alla fede. Con tale connessione, considerata in base al principio esegetico «*Scriptura per Scripturam*» S. Germano offre una chiave valida e autorevole per l'interpretazione del passo matteo che ci interessa. Questa chiave assume la sua validità e autorevolezza in ragione appunto del contesto conciliare nel quale detta interpretazione fu enunciata e recepita.

In realtà nei Concili Ecumenici viene espressa ufficialmente la coscienza ecclesiale. La lettera del Patriarca Germano, presentata e accolta con plauso da un tale Concilio, come il Niceno II, manifesta senz'altro la coscienza ecclesiale dell'Oriente a tale proposito. Solo dell'Oriente o di tutta la Chiesa? Perché a Nicea, oltre ai Padri Orientali, erano presenti anche i Legati Pontifici, che non manifestarono alcuna obiezione o riserbo su quanto avevano ascoltato. Anzi la loro voce è da considerarsi in pieno accordo con quella degli altri Padri Conciliari, dal momento che proprio tutti coloro, designati negli Atti col termine

4. Eletto nel 715, dimesso nel 730 (a causa della politica iconoclasta dell'imperatore Leone III Isaurico), morto nel 740 e onorato come Santo (Confessore) in Oriente e in Occidente. Vedi J. - P. Migne, P.G. 98, 9 - 10.

5. Vedi testo in J. D. Mansi - D. Passioneo, *Sacrorum Conciliorum Nova et Amplissima Collectio*, t. XIII, Parigi 1902. Ristampa Anastatica, Akademische Druck- und Verlagsanstalt, Graz-Austria 1960, col. 107-127; P.G. 98, 163-187.

6. Mansi, o.c., col. 111B; P.G. 98, 170 AB.

εικόνων, ἀναγνώστηκε καὶ μιὰ ἐπιστολὴ τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Γερμανοῦ Α⁴, ἀπευθυνόμενη στὸν Ἐπίσκοπο Κλαυδίου-πόλεως Θωμᾶ⁵.

Ὅλοι οἱ παρόντες ἀκουσαν τότε τὴν ἀναφορὰ τοῦ Πατριάρχου στὸ ἰωάννειο χωρίο, ποῦ ἐκθειάζει τὴν πίστη ὡς τὴ νίκη ἢ ὁποία νικᾷ τὸν κόσμον (Α΄ Ἰω. ε' 4) καὶ κατάλαβαν τὴν ἐρμηνεία, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία αὐτὴ ἢ πίστη εἶναι ἡ πέτρα, ποῦ πάνω της οἰκοδόμησε ὁ Χριστὸς τὴν Ἐκκλησία του, τὴν ὁποία δὲν μποροῦν νὰ καταβάλουν οἱ δυνάμεις τοῦ Ἄδου.

Τὸ σχετικὸ κείμενο ἡγεῖ, στὸ πρωτότυπο, κατὰ τὰ ἀκόλουθα: «λεγέτω τοῖνυν μεθ' ἡμῶν ὁ μακάριος εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης· αὕτη ἐστὶν ἡ νίκη ἢ νικήσασα τὸν κόσμον, ἢ πίστις ἡμῶν. προστεθῆτω δὲ καὶ παρ' ἡμῶν, καὶ λεγέσθω· αὕτη ἐστὶν ἡ πέτρα, ἐφ' ἣ Ἰησοῦς τὴν ἑαυτοῦ ὠκοδόμησεν Ἐκκλησίαν, πύλας ἄδου, ἣ γουν προσβολαῖς τῶν ἐναντίων δυνάμεων, ἀκατάσειστόν τε καὶ ἀπερίτρεπτον»⁶.

Βέβαια ὁ Πατριάρχης δὲν καταπιάνεται ἄμεσα μὲ τὸ λόγιο τοῦ Ἰησοῦ πρὸς τὸν Πέτρο κατὰ τὸ Ματθ. ις' 18· εἶναι ὅμως σημαντικό, γιὰ τὸν σκοπὸ τῆς συζητήσεώς μας, τὸ γεγονὸς ὅτι χρησιμοποιεῖ τοὺς ἴδιους ἐκείνους λόγους τοῦ Χριστοῦ, ἀναφέροντάς τους συγκεκριμένα στὴν πίστη. Μὲ τὴν σύνδεση αὐτήν, θεωρούμενη μὲ βάση τὴν ἐξηγητικὴ ἀρχὴ «ἢ Γραφὴ διὰ τῆς Γραφῆς», ὁ Ἅγ. Γερμανὸς προσφέρει ἓνα ἔγκυρο καὶ ἀξιόπιστο κλειδί γιὰ τὴν ἐρμηνεία τοῦ Ματθαϊκοῦ χωρίου ποῦ μᾶς ἐνδιαφέρει. Τὸ κλειδί αὐτὸ ἀντλεῖ τὸ κύρος καὶ τὴν ἀξιοπιστία του ἀκριβῶς ἀπὸ τὸ συνοδικὸ πλαίσιο, μέσα στὸ ὁποῖο ἐκτέθηκε καὶ ἔγινε ἀποδεκτὴ ἢ προαναφερόμενη ἐρμηνεία.

Πράγματι στὶς Οἰκουμενικὲς Συνόδους ἐκφράζεται ἐπίσημα ἡ ἐκκλησιαστικὴ συνείδηση. Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Πατριάρχου Γερμανοῦ, προβληθεῖσα καὶ ἐπικροτηθεῖσα σὲ μιὰ τέτοια Σύνοδο, ὅπως ἡ Ζ' Οἰκουμενικὴ, φανερώνει χωρὶς ἄλλο τὴν ἐκκλησιαστικὴ συνείδηση τῆς Ἀνατολῆς στὸ προκειμένο θέμα. Ἀλλὰ μόνο τῆς Ἀνατολῆς ἢ ὅλης τῆς Ἐκκλησίας; Γιατὶ στὴ Νίκαια (τότε), πέρα ἀπὸ τοὺς ἀνατολικοὺς Πατέρες, ἦταν παρόντες καὶ οἱ Ποντιφικοὶ Λεγάτοι, οἱ ὁποῖοι δὲν ἐκδηλώσανε καμιά ἀντίρρηση ἢ ἐπιφύλαξη σ' αὐτὸ ποῦ εἶχαν ἀκούσει. Ἀντίθετα μάλιστα ἢ φωνὴ τους πρέπει νὰ θεωρηθεῖ σὲ πλήρη συμφωνία μὲ ἐκείνην τῶν

4. Ἀνέβηκε στὸν Θρόνο τὸ 715, παραιτήθηκε τὸ 730 (θῦμα τῆς εἰκονοκλαστικῆς πολιτικῆς τοῦ Αὐτοκράτορα Λέοντα Γ' Ἰσαύρου), ἀπέβισε τὸ 740 καὶ τιμᾶται ὡς ἅγιος (Ὁμολογητὴς) στὴν Ἀνατολὴ καὶ στὴ Δύση. Βλ. J. - P. Migne, P.G. 98, 9-10.

5. Βλ. τὸ κείμενό της στὴν ἔκδοση J. D. Mansi - Passioneo, *Sacrorum Conciliorum Nova et Amplissima Collectio*, 4. XIII, Παρίσι 1902, φωτοστατικὴ ἀνατύπωση Akademische Druck-und Verlagsanstalt, Graz Αὐστρίας 1960, 108-128, καὶ P.G. 98, 164-188.

collettivo di «*Ἁγία Σύνοδος*», avevano espresso il loro unanime consenso riguardo al testo letto, affermando: «*Divinitus sonantium Patrum doctrinae nos correxerunt. Ex ipsis haurientes veritatem potati sumus. Eos sequentes, mendacium persecuti sumus*»⁷. Inoltre la firma dei Legati Pontifici appare sotto gli Atti e le definizioni del Concilio, accettato in seguito dal Papa Adriano I⁸.

È vero che la lettera in questione come tutto il Concilio, trattava il problema delle sacre icone e non quello esegetico su *Mt.* 16, 18; per cui l' autorità delle firme e dell' accettazione va riferita proprio a quel punto fondamentale. Altrettanto vero è, però, che i verbali di un Concilio Ecumenico hanno sempre un particolare valore ai fini della comprensione dell' insegnamento che il Concilio stesso ha voluto confermare e del magistero della Chiesa, in genere. Di certo un errore udito in assemblea conciliare, non potrebbe passare tacitamente in essi. Ecco perché l' affermazione⁸ del Patriarca Germano, udita là sia pure *per accidens*, cioè con valore del tutto marginale rispetto al problema centrale che si agitava, dobbiamo ugualmente tenerla in considerazione: fu presentata in contesto conciliare, fu accettata da tutti e comunque non contestata da nessuno, neppure dai Legati Pontifici e dallo stesso Papa Adriano, divenuto come è noto - il grande sostenitore e difensore

7. Mansi, o.c., col. 127 C; P.G. 98, 187 D. L' affermazione unanime dei Padri Conciliari venne dopo l' esclamazione del patriarca Costantinopolitano Tarasio, il quale, terminata la lettura della lettera del suo predecessore, disse: «*Clamaverunt custodes ecclesiae catholicae, sancti videlicet patres nostri, qui semper supra intelligibiles ejus vigilantes arientes, omne proelium et inane verbum repulerunt; et hanc indiscerptam servantes, universam phalangem adversantim persecuti sunt...*», Mansi, ib., col. 127 B; P.G. ib., 187 BC.

8. La sua posizione attenta, per quanto riguarda la dichiarazione formale circa l' accettazione del concilio, si comprende bene nel contesto della politica ecclesiastica della Sede Romana di quel tempo, tanto nei confronti di Costantinopoli (pressione per la restituzione delle diocesi e dei possedimenti ecclesiastici dell' Italia meridionale, della Sicilia e dell' Illirico Orientale, sottratti a Roma dall' Imperatore Leone III), quanto nei confronti dello Stato Franco (evitare la crisi nelle sue relazioni con Carlomagno, la cui posizione negativa nei confronti del Niceno II veniva respinta dal papa Adriano stesso) verso il quale aveva avvolto le sue preferenze per guadagnare appoggi. Cfr. anche, Salv. Manna, «Il ruolo della Sede Romana nella promozione del Niceno II. Papa Adriano I», in *Atti del III Convegno Storico Interecclesiale* (Bari 11-13 Maggio 1987), Levante Ed., Bari 1988, pp. 232-234.

ἄλλων συνοδιῶν Πατέρων, ἀπὸ τῆ στιγμῆ πού πράγματι ὅλοι τους, δηλούμενο στὰ Πρακτικά μὲ τὸν συλλογικὸ ὄρο «ἡ Ἁγία Σύνοδος», ἐκφράσανε τὴν ὁμόθυμη συναίνεσή τους ἀπέναντι στοῦ κείμενο πού ἀναγνώστηκε, διαβεβαιώνοντας: «τῶν θεοφθόγγων πατέρων αἱ διδασκαλῖαι ἡμᾶς διωρθώσαντο. ἐξ αὐτῶν ἀρυσάμενοι τὴν ἀλήθειαν ἐποτίσθημεν. αὐτοῖς κατακολουθήσαντες, τὸ ψεῦδος ἐδώξαμεν»⁷. Ἄλλωστε ἡ ὑπογραφή τῶν Ποντιφικῶν Λεγάτων ὑπάρχει στὰ Πρακτικά καὶ στίς ἀποφάσεις τῆς Συνόδου, τὴν ὁποία ἀποδέχτηκε στὴ συνέχεια ὁ Πάπας Ἀδριανὸς Α'⁸.

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἡ προκειμένη ἐπιστολή, ὅπως ὅλη ἡ Σύνοδος, πραγματευόταν τὸ πρόβλημα τῶν ἱερῶν εἰκόνων καὶ ὄχι τὸ ἐρμηνευτικὸ τοῦ *Ματθ.* ις' 18· γι' αὐτὸ καὶ ἡ ἀυθεντία τῶν ὑπογραφῶν καὶ τῆς ἀποδοχῆς ἀναφέρεται ἀκριβῶς σ' ἐκεῖνο τὸ θεμελιακὸ ζήτημα. Εἶναι ὅμως ἄλλο τόσο ἀλήθεια ὅτι τὰ Πρακτικά μᾶς Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἔχουν πάντοτε μιὰ ἰδιαίτερη ἀξία γιὰ τὴν κατανόηση τῆς διδασκαλίας, τὴν ὁποία ἡ ἴδια ἡ Σύνοδος θέλησε νὰ ἐπικυρώσει καὶ γενικότερα τῆς ἐπίσημης διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας· καὶ βέβαια μιὰ πλάνη, πού θὰ ἀκουγόταν σὲ συνοδικὴ σύναξη, δὲν θὰ μποροῦσε νὰ περάσει σ' αὐτὰ σιωπηρά. Νὰ γιατί τὴν διακήρυξη αὐτὴ τοῦ Πατριάρχου Γερμανοῦ, πού ἀκούστηκε ἐκεῖ ἔστω καὶ κατὰ σύπτωση, μὲ ἀξία δηλ. ὁλότελα περιθωριακὴ σὲ σχέση μὲ τὸ κεντρικὸ πρόβλημα (τῶν ἰ. εἰκόνων) πού ἐξεταζόταν, ὀφείλομε ἐξίσου νὰ τὴ λάβουμε ὑπ' ὄψη: προβλήθηκε σὲ συνοδικὸ

6. Mansi XIII, 112B P.G. 98 169AB.

7. Mansi 1128C· P.G. 98 188. Ἡ ὁμόθυμη ἐπιδοκμασία τῶν συνοδικῶν Πατέρων ἀκολούθησε τὴν ἀναφώνηση τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ταρσίου, ὁ ὁποῖος, ὅταν τελείωσε ἡ ἀνάγνωση τῆς ἐπιστολῆς τοῦ προκατόχου του Ἁγ. Γερμανοῦ, ἀνέκραξε: «*Ἐβόησαν οἱ φύλακες τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας ἅγιοι πατέρες ἡμῶν, οἱ διὰ παντὸς ὑπεράνω τῶν νοητῶν αὐτῆς ἀγρυπνοῦντες ἐπάλεξον, πᾶσαν παράταξιν καὶ μάταιον λόγον ἀπόσαντο· καὶ ταύτην ἀσπάρακτον τηρήσαντες, παντοίαν φάλαγγα τῶν ἐναντίων ἐξεδίωξαν...*», Mansi, XIII, 128B· Migne P.G. 98, 188 BC.

8. Ἡ προσεκτικὴ στάση του, ὡς πρὸς τὴν τυπικὴ διακήρυξη ἀποδοχῆς τῆς Συνόδου, κατανοεῖται στὰ πλαίσια τῆς ἐκκλησιαστικῆς πολιτικῆς τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐδρας, κατὰ τοὺς χρόνους ἐκεῖνους, τόσο ἀπέναντι στὴν Κωνσταντινούπολη (ἄσκηση πιέσεως γιὰ τὴν ἐπανάκτηση τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐπαρχιῶν καὶ κτημάτων τῆς Κάτω Ἰταλίας, τῆς Σικελίας καὶ τοῦ Ἀνατολικοῦ Ἰλλυρικοῦ, πού ὁ Αὐτοκράτωρ Λέων Γ' εἶχε ἀφαιρέσει ἀπὸ τὸ παπικὸ θρόνο, ὅσο καὶ ἀπέναντι στοῦ Φραγκικοῦ Κράτους ἀποφυγῆ κρίσεως στίς σχέσεις τῆς μὲ τὸν Καρλομάγνο, τὴν ἀρνητικὴν στάση τοῦ ὁποῖου ἀπέναντι στὴν Ζ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδο ἀπέκρουσε ὁ ἴδιος ὁ Ἀδριανός, πρὸς τὸ ὁποῖο εἶχε στρέψει τίς προτιμήσεις τῆς, γιὰ τὴν ἐξασφάλιση ὑποστηρίξεως. Πρβλ. καὶ Salvi. Manna, «Ο ῥόλος τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐδρας στὴν προαγωγὴ τῆς Β' [Συνόδου] τῆς Νίκαιας. Ὁ Πάπας Ἀδριανὸς Α'» (στὰ ἰταλικά) *Πρακτικά τοῦ Γ' Διεκκλησιαστικοῦ Ἱστορικοῦ Συνεδρίου*, (Bari 11-13 Μαΐου 1987), Levante Ed., Bari 1988, σ. 232 - 234.

del Niceno II in Occidente⁹. Questi fatti ci inducono ad accogliere l'esegesi presentata in quella lettera, secondo la quale la pietra su cui Gesù volle edificare la sua Chiesa (stando a *Mt.* 16, 18) va intesa come la *fede* in Gesù Cristo il Figlio di Dio vivente confessata da Pietro (v. 16)¹⁰.

9. Cfr. Salv. Manna, l.c., p. 224 s.*

10. Da notare che negli stessi termini si era espresso, prima di S. Germano, anche S. Giovanni Crisostomo: «*Et ego dico tibi, tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam, id est, super fidem confessionis*» (In Mathaeum Hom LIV, 2, P.G. 58, 534); «*Petro namque nihil ultra adjecit Christus, sed quasi fides ejus perfecta esset, ecclesiam dicit se super confessionem ejus aedificaturum esse*» (In Joannem Hom. XXI, 1, P.G. 59, 128); e altrove; «*Itaque cum Petro dixisset Beatus est, Simon Bar Jona (Math. 16, 17), promississetque futurum, ut Ecclesiae fundamenta super illius confessionem jaceret,...*» (In Epistolam ad Galatas Comm., 1, P.G. 61, 111). V. pure Con. Mouratidis, *L'Essenza e il Regime della Chiesa secondo l'insegnamento di Giovanni Crisostomo* (in greco), Atene 1958, p. 227; idem, *Ammetteva San Crisostomo il Primato Papale?* (ristampa dall' *Bollettino Chiesa*, in greco), Atene 1959, p. 8. Per le diverse interpretazioni che sono registrate nella letteratura della Chiesa indivisa, sul concetto della parola di Gesù a Pietro (la «pietra» intesa come Gesù stesso oppure la fede a Gesù ossia ogni discepolo, gli Apostoli oppure Pietro o la Cattedra di Pietro o la fede di Pietro, v. J. M. Tillard, «La présence de Pierre dans le ministère de l'évêque de Rome», in *Nicolaus*. XIX (1992)56, dove le rispettive citazioni alle fonti e alla sua opera: *L'Évêque de Rome*, Parigi 1982, pp. 134-154. A tale proposito osserva lo stesso autore: «*Dire comme on le fait depuis Tertullien, à la lumière de Matthieu (16:17-19), que l'Eglise est fondée sur Pierre c'est, quoi qu'il en soit de la façon dont on interprète ce fondement –la foi de Pierre ou la personne même de Pierre– dire que l'Eglise est bâtie sur le témoignage apostolique. Car, même dans la scène de Césarée telle que Matthieu la rapporte. Pierre n'est pas détaché des autres «disciples». Il ne s'ajout pas à eux. Encore moins prend-il leur place. Il parle dans leur groupe et dit la réponse du groupe. Pierre fait émerger, en sa propre confession, la foi du groupe. Ceci explique pourquoi dans la grande Tradition, en Orient comme en Occident, on oscille – et parfois dans les écrits du même auteur, entre une interprétation personnelle de la parole de Jésus à Pierre (elle vise sa personne) et une interprétation collective (elle vise la communauté apostolique)*». («*La présence de Pierre...*», l.c. pp. 55-56. Cfr. anche Cr. Androutsos, p.c., p. 91-92, P. N. Trempelas l.c. (nota 3).

πλάισιο, ἔγινε ἀποδεκτὴ ἀπὸ ὅλους καί, ὅπως καὶ νᾶναι, δὲν ἀμφισβητήθηκε ἀπὸ κανέναν, οὔτε ἀπὸ τοὺς Ποντικικοὺς Λεγάτους οὔτε καὶ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Πάπα Ἀδριανό, ὁ ὁποῖος, ὅπως εἶναι γνωστό, ἔγινε ὁ μέγας ὑποστηρικτὴς καὶ ὑπερασπιστὴς τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου στὴ Δύση⁹. Τὰ γεγονότα αὐτὰ μᾶς ὀδηγοῦν νὰ ἀποδεχτοῦμε τὴν ἐρμηνεία πού κατατέθηκε σ' ἐκείνην τὴν ἐπιστολή, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἡ πέτρα, πού πάνω της ὁ Ἰησοῦς θέλησε νὰ οἰκοδομήσει τὴν Ἐκκλησία του (κατὰ τὸ *Ματθ.* ις' 18), νοεῖται ὡς ἡ πίστη στὸν Χριστὸ τὸν Υἱὸ τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, τὴν ὁποία ὁμολόγησε ὁ Πέτρος (στὸ ἴδιο κεφ., στίχ. 16)¹⁰.

9. Βλ. Salv. Manna, *ὁ. πρ.*, σ. 224 κ. ἔξ.

10. Θὰ πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι μὲ τὸν αὐτὸν τρόπο εἶχε ἐκφραστεῖ, πρὶν ἀπὸ τὸν Ἄγ. Γερμανό, καὶ ὁ Ἄγ. Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος: «Καὶ ἐγὼ σοι λέγω, σὺ εἶ Πέτρος καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν· τούτῃστι, τῇ πίστει τῆς ὁμολογίας» (*Εἰς Ματθαῖον Ὁμιλία ΝΔ'*, β', P.G. 58, 534), καθὼς καὶ: «Τῷ μὲν γὰρ Πέτρῳ οὐδὲν ὕστερον προσέθηκεν ὁ Χριστός, ἀλλ' ὡς ἀπρητισμένης αὐτῷ τῆς πίστεως, τὴν Ἐκκλησίαν ἔφησεν ἐπὶ τὴν ὁμολογίαν οἰκοδομήσει τὴν ἐκείνου» (*Εἰς Ἰωάννην Ὁμιλία ΚΑ'*, α', P.G. 59, 128)· καὶ ἄλλου: «Τῷ γοῦν Πέτρῳ εἰπὼν, Μακάριος εἶ, Σίμων Βᾶρ Ἰωνᾶ, καὶ ἐπαγγειλάμενος τὰ θεμέλια τῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ τῆς ὁμολογίας αὐτοῦ καταθήσεσθαι...» (*Υπόμνημα εἰς τὴν πρὸς Γαλάτας Ἐπιστολήν*, κεφ. Α', α', P.G. 61, 611). Βλ. καὶ Κων. Μουρατίδου, *Ἡ Οὐσία καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὴν Διδασκαλίαν Ἰωάννου τοῦ Χρυσόστομου*, ἐν Ἀθήναις 1958, σ. 227 καὶ τοῦ ἴδιου, *Ἀπεδέχεται ὁ Ἰερὸς Χρυσόστομος τὸ Παπικὸν Πρωτεῖον*; (ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ Δελτίο Ἐκκλησία), ἐν Ἀθήναις 1959, σ. 8. Πὰ τίς διάφορες ἐρμηνεῖες πού καταγράφηκαν στὴ Γραμματεία τῆς ἀδαιρέτης Ἐκκλησίας, ἀναφορικά μὲ τὴν ἔννοια τῶν λόγων τοῦ Χριστοῦ πρὸς τὸν Πέτρο (ἡ «πέτρα» νοούμενη ὡς ὁ ἴδιος ὁ Χριστὸς ἢ ἡ πίστις στὸν Χριστὸ ἢ οἱ Μαθητὲς, οἱ Ἀπόστολοι, ἢ ὁ Πέτρος ἢ ἡ Καθέδρα τοῦ Πέτρου ἢ ἡ πίστις τοῦ Πέτρου), βλ. J. M. Tillard, «Ἡ παρουσία τοῦ Πέτρου στὴ διακονία τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης» (γαλλικά), *Nicolaus XIX* (1992)56, ὅπου οἱ σχετικὲς παραπομπὲς στίς ἀντίστοιχες πηγὲς καὶ στὸ ἔργο του *Ὁ Ἐπίσκοπος Ρώμης* (γαλλικά), Παρίσι 1982, σ. 134-154. Ὁ ἴδιος συγγραφέας γινόταν ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Τερτυλλιανοῦ, ὑπὸ τὸ φῶς τοῦ *Ματθαίου* ις' 17-19, ὅτι ἡ Ἐκκλησία εἶναι θεμελιωμένη ἐπὶ τοῦ Πέτρου, ὅποιος καὶ ἂν εἶναι ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον ἐρμηνεύεται αὐτὸ τὸ θεμέλιο (ἡ πίστις τοῦ Πέτρου ἢ αὐτὸ τὸ ἴδιο τὸ πρόσωπο τοῦ Πέτρου) εἶναι ὅτι λέγει πὼς ἡ Ἐκκλησία εἶναι οἰκοδομημένη ἐπὶ τῆς ἀποστολικῆς μαρτυρίας. Διότι, ἀκόμη καὶ σ' αὐτὸ τὸ περιστατικὸ τῆς Καισάρειας, ὅπως ἀκριβῶς τὸ ἀναφέρει ὁ Ματθαῖος... ὁ Πέτρος δὲν εἶναι καθόλου ξεκομμένος ἀπὸ τοὺς ἄλλους «μαθητὲς». Οὔτε προστίθεται σ' αὐτούς. Πολὺ λιγότερο ἀκόμη δὲν τοὺς ὑποκαθιστᾷ. Μιλᾷ ὄντας μέσα στὴν ομάδα τους καὶ δίνει τὴν ἀπόκριση τῆς ομάδας... Ὁ Πέτρος κάνει νὰ ἀναδυθεῖ, μέσα στὴ δική του ὁμολογία, ἡ πίστις τῆς ομάδας. Αὐτὸ ἐξηγεῖ τὸ γιατί μέσα στὴ μεγάλη Παράδοση, στὴν Ἀνατολή ὅπως καὶ στὴν Δύση, ὑπάρχει μιά ἀμφιταλάντευση (μερικεῖς φορὲς ἀκόμη καὶ μέσα στὰ γραπτὰ τοῦ ἴδιου συγγραφέα) μεταξὺ μᾶς ἐρμηνείας τοῦ λόγου τοῦ Ἰησοῦ πρὸς τὸν Πέτρο μὲ προσωπικὴ διάσταση πού ἐστιάζει δηλ. τὸ πρόσωπό του) καὶ μᾶς ἐρμηνείας συλλογικῆς (πού ἐστιάζει τὴν ἀποστολικὴ κοινότητα). «Ἡ παρουσία τοῦ Πέτρου», ὁ.πρ. σ. 55-56. Πρβλ. καὶ Χρ. Ἀνδρούτσου, *μν. ἔργ.* (ὑπόσ. 3), σ. 91-92 καὶ Π. Ν. Τρεμπέλα, *ὁ.π.* (ὑπόσ. 3).